

בדבר מדידת חום בשבת ויו"ט

יפודות האיפור:

מדידה בשבת; אסור רפואה בשבת.

יפודות ההיתר:

כל מדידה היא מדרבנן זולת מדידה במחתך, כשמתכוין ומקפיד על המידה, שאז האיסור מן התורה (רמב"ם, הלכות יום־טוב, פרק ד' הלכה כ"א; שולחן ערוך, אורח חיים, סימן שכ"ג).

התוספות (שבת קכ"ו) הסבירו, שאיסור מדידה אינו אלא משום עובדא דחול. מדובר שם על מדידה לצרכי הבית, ואם כן מדידה ע"י מדחום הוא רק חומרא בעלמא.

וכיון שהמדובר בחולה, אף שאין בו סכנה, הרי זה נחשב כמדידה של מצוה. ומטעם אסור רפואה, גזירה שמא ישחוק סממניו, לא שייך כאן, שאין המדידה עצמה רפואה.

מסקנה:

"פשוט שמותר אף מדידה גמורה, כשאין בה משום מחתך... ואסור להחמיר במדידת מדחום, שאין בה חשש אסור ממש".

(שו"ת אגרות משה, חלק אורח חיים, חלק א' סימן קכ"ח).

מקורות נוספים:

שו"ת מנחת יצחק, ח"ג סי' קמב; שו"ת ציץ אליעזר ח"ג סי' י'; שם, ח"ב, סי' מ"ד, אות ה'; נועם, כרך ג' שער ההלכה עמ' 9; שמירת שבת כהלכתה, מהד' חדשה, פ"מ, ס"ב; שו"ת חלקת יעקב, ח"ג, סי' כ"ד; שו"ת משנה הלכות, סי' מ"ט; שו"ת מהגר"י שטייף, סי' קכ"ג; מאורי אש, דל"ג, ע"ב; שו"ת באר משה, ח"ב, סי' כ"ב וח"ו, סי' נ"ו; הלכה ורפואה, ח"א, עמ' קיג.

הערת העורך: ביחס למדידת חום ע"י גלאי־חום — ראה: ספר אסיא ד', עמ' 72 — 108, ונשמת אברהם, ח"א, ח"ב, סי' שו, אות ב.

ברופא — אם מותר ליסע לבי"ח הרחוק ממנו בשבת ויו"ט

"פשוט, שאם יש שם ודאי חולה מסוכן ורוצה דוק ברופא זה, שאם הוא כבר בביתו מותר לו ליסע לשם ולחלל שבת בכל הצריך למהר ביאתו לשם".

אכן, אם ידע מראש בערב שבת, שיצטרך לבקר חולה בשבת בבית־החולים, מחוייב הרופא להשאר ללון באיזה בית הסמוך לבית חולים. וגם אם יצטרך לשלם עבור זה דמי שכירות — אין להתיר לו לבוא לביתו, שיביאנו זה לחלול

שבת. ואם אין אפשרות ללון בסביבות בית החולים, ישתדל ללון בבית החולים עצמו. למרות שלא יהא לו שם יין לקדוש וסעודה חשובה לכבוד שבת, אין לדחות איסור מלאכת שבת עקב כך.

אם סדורים אלה אינם ניתנים לבצוע, מותר רק באחד משלשת התנאים הבאים: אם אין שם רופא אחר, אם קראו לו במיוחד, או שהחולה רוצה אותו במיוחד, כי לא מכל רופא זוכה אדם להתרפא והמונע עצמו מלרפא הרי זה שופך דמים. אבל בלאו הכי אסור לו לנסוע מיזמתו הפרטית.

(שו"ת אגרות משה, חלק אורח חיים, חלק א' סי' קל"א)

מקורות נוספים:

שו"ת מלמד להועיל, חאו"ח סי' נ"ה; שו"ת חת"ס, חחו"מ סי' קצ"ד; שמירת שבת כהלכתה, פ"מ, ס"נ-ס"ג; תחומין, ג, עמ' 38; הלכה ורפואה, ג, עמ' נג ועמ' עג; שו"ת אג"מ, חאו"ח, ח"ד, סי' ע"ט-פ'; ספר אסיא ד', עמ' 60 — 71; שו"ת ציץ אליעזר, חי"א, סי' ל"ט.

בעיית הכתיבה בשבת

בחוברת "הלכה למעשה", היוצאת לאור ע"י מכון מדעי טכנולוגי לבעיות הלכה, מובא בירור מעשי והלכתי בקשר לבעיית הכתיבה בשבת. בעיה זאת חיונית בשטחי פעולה שונים בחיינו ובין השאר גם בבתי החולים. בשני מאמרים בחוברת הנ"ל מובא תאור של שיטות שונות, שתיעשנה על פי דרישות ההלכה מצד אחד ותהיינה מהימנות ומעשיות מאידך.

"כתב סתר בשבת"

הדיון סובב סביב 2 שיטות:

א. שיטה כימית.

ב. שיטה אופטית.

הצד השווה שבשיטות הנ"ל הוא, שהכתב אינו נראה לעין בעת הכתיבה, אך ניתן לפענח באמצעים שונים.

השיטה הכימית:

כתיבה במים, או בלחץ העט ללא כל חומר והכנסת גליון כתיבה זה לתיבה מלאת אדי יוד. עם הוצאת הגליון יבלוט הכתב למשך כחצי שעה ואח"כ ה"גליון" לא יתקיים עוד. אפשר גם לחזור על התהליך. אפשר לפתח שיטות גילוי שונות באותו עקרון, אבל עם וריאציות, שיבטלו בעיות הלכתיות כמו, "כתב המתקיים" (לקצר את זמן ה"גליון"), או צביעת הנייר ועוד.

לכתוב בחומר, שצבעו בדיוק כצבע הגיר, אבל בעל תכונות פלורסצנטיות, אשר תוך הקרנה בקרני אולטרא-סגול יפלטו אנרגיה בצורת אור הנראה לעין למשך זמן קצר ביותר, אך מספיק לקריאה. זהו למעשה תהליך פיסיקלי ולא כימי. היתרון בשיטה זאת הוא הצורך של "אינו ניכר" עם "אינו מתקיים".

מבחינה הלכתית:

הבעיות העיקריות הן: כתיבה בלתי ניכרת, אך ניתנת לפענוח באמצעים שונים, מה דינה לעיני שבת: מדאורייתא, מדרבנן? גילוי כתב סתר באופן כימי, היש בו משום כותב או כל חשש איסור אחר? קריאת כתב סתר באמצעים אופטיים, היש בו איסור?

הבירור ההלכתי מובא בראשי פרקים וציוני מקורות בלבד. הבעיות, שנדונו במסגרת הבירור ההלכתי הן:

א. כתב שנבלע ואפשר להפליטו היחשב דינו כדבר המתקיים? מהסוגיא בגיטין, י"ט, ב' משמע, שנחשב "מתקיים", לעומת זאת לדעת ה"ח (טור, אבן העזר, סימן קל"ה) אין מסוגיא זו ראייה.

ב. כתב שאינו ניכר מתחילתו, החל בו האסור מדאורייתא? אין דרך כתיבה בכך. מחלוקת אם כתב בלוע — הינו כתב או לא.

ג. הגדרת כתב שאינו ניכר — דיני תורה תלויים בחוש טבעי ולא באמצעים מלאכותיים. נראה שכתב הניכר בקושי רב אינו כתב.

ד. כתיבה בלתי ניכרת — האם אסורה מדרבנן?

בענין גילוי כתב סתר בשיטה הכימית — מובאות שיטות האחרונים האם יש בזה איסור דרבנן או לא, והדיון הוא סביב הבעיה אם שפיעה היא בכלל כתיבה, כמו שופך דיו על גבי סיקרא, וכן עקב העובדה, שכאן הכתיבה נעשית בבת-אחת ולא אות אחר אות.

אסורים נוספים היכולים להיות קשורים בגילוי כתב סתר הם — מלאכת צובע ומלאכת מכה בפטיש. ביחס לצובע — האיסור הוא במתכוין לצביעה ולא להכרת הצורה, וביחס למכה בפטיש — אין מכה בפטיש לשעה.

ביחס להקרנה על גבי אותיות סמויות — אם זה נחשב כדבר כתוב — מובא דיון מצד הדין של הסרת שעה מע"ג כתב, אולם ההקרנה אינה כהסרת שעה ולכאורה אין אסור בדבר.

„לוח לציון נתונים בשבת“

כנסיון ראשון פתחו במכון הטכנולוגי ה"ל לוח אלומיניום גדול, אשר על גביו חרותים נתונים שונים כגון: חום, דופק, כלכלה, תרופות, יציאות והוראות שונות.

הסימון נעשה ע"י „שעונים" השקועים בלוח. מחוגי השעון מסמנים את הנתון הרצוי. השעון נלחץ כלפי מעלה ע"י קפיץ, הקבוע מאחוריו ובכך נקבעת יציבותו. סבובו נעשה ע"י לחיצה על פניו ובכך משתחרר הוא מאחיזתו בפני הלוח. לשיטה זאת שתי חסרונות: א. יזקר גדול. ב. בזבוז מקום. על כן הוחלט לייצר לוחות מפלסטיק כדלקמן: כל לוח בגודל 25×35 ס"מ, אשר יכיל 12 פסים בולטים, אשר עליהם ירשמו הנתונים לציון. מצד כל פס — 2 ערוצים — סך הכל 24 ערוצים. בערוצים אלו ינועו גררות. הערוצים משוננים לכל אורחם וכנגדם — בגררות — חריצי שיניים בהתאמה ל„התאחות" הדדית. כך שאפשר ל„מייך" את הנתונים הקבועים על הפסים בעזרת הגררות — לפי הכמות, המידה וכד'. המערכת מורכבת על בסיס פלסטי ומצויים בו חרירים ונקבים שונים, אשר ישמשו לסימונים בלתי סטנדרטיים ע"י נעיצת מסמרי פלסטיק שונים.

השאלה העיקרית מבחינה הלכתית היא, האם מותר להוסיף דבר, הכתוב מראש, למשפט ערוך, וע"י כך יושלם המשפט כולו, כגון בבית החולים כתובים פרטים רפואיים שונים ע"ג טבלה וחסר רק שמו של החולה. האם יש בהוספה זאת בשבת משום „כותב"?

ביתר פירוט גידונו שלוש שאלות משניות:

א. האם יש בצירוף אותיות הכתובות מראש לתיבה משום כותב?

ב. מה דין צירוף תיבה שלמה למשפט ערוך?

ג. היש בהדבקת נייר ע"ג לוח מתכתי-וכי"ב משום מלאכת תופר?

לבסוף מובא דיון להיתר, כאשר ההדבקה נעשית לזמן מוגבל ונועדה להתרה.

הערת העורך: ראה עוד ב"תורה ומדע", ג', חוב' ב', תשל"ג, עמ' 47 — 56; וראה בספר אסיא ד', תשמ"ג, עמ' 129 — 138 ביחס לפתרון בעיית הכתיבה בעזרת מחשבים ושם, עמ' 118 — 128 ביחס לפתרון הבעיה בעזרת רשם-קול.

בדיני כתיבה בשבת

השאלה:

א. האם מותר לומר לנכרי לכתוב בשבת עבור חולה, שסובל ממחוזשים קלים שאינם בגדר חולה שאין בו סכנה?

ב. האם מותר לומר לנכרי לכתוב בשבת תרופות לחיזוק הגוף?

ג. האם מותר לכתוב בשבת אישור רפואי לצורך תשלום ע"י קופת-חולים?

תשובה :

לדעת רוב הפוסקים — כתיבה בשבת בכל לשון אסורה מן התורה ואין להתיר לומר לנכרי לכתוב בשבת, מכיון שזה אסור מדין שבות של אמירה לנכרי באיסור דאורייתא.

והנה קיימים מספר מצבים, שהתירו הפוסקים אמירה לנכרי בשבת, כגון במקום שיש מקצת חולי, הפסד גדול, צער הגוף או מצוה. ואם-כן המצבים המתוארים בשאלה לא כלולים בהיתרים אלו — ולכן אסור לומר לנכרי לכתוב בשבת לצרכים אלו.

ובדאי שיש לאסור הכתיבה לצורך החזר כספי, שאין בו שום צער הגוף או החולי.

לדעת המחבר יש לאסור גם אם אמר הרופא לנכרי בערב-שבת שיכתוב בשבת באופנים המתוארים בשאלה.

מסקנה :

"וע"כ גלפע"ד בכל ג' השאלות הרשומים למעלה להחמיר... ומחוייבים לעשות כל טצדיקי שבעולם, שלא יבואו לאיסור אמירה לעכו"ם שבות באיסור כתיבה, אשר איסור זה דאורייתא".

(שאלות ותשובות שאילת משה, חלק אורח-חיים, סימן ח').

מקורות נוספים :

שו"ת מים חיים, סי' קכב; שו"ת קול מבשר ח"א, סימן מ"ה-מ"ו; שביתת הים, פי"א, אות ב'; ועוד.

טפול רפואי בשבת, לחולים שאינם בני-ברית

השאלה:

האם מותר לחלל שבת כדי לרפא גוי? אם מותר — אלו איסורים הותרו — דרבנן או גם דאורייתא?

תשובה :

יסוד האסור : מהמבואר במסכת עבודה זרה, כ"ו, א', והנפסק בשולחן ערוך, אורח חיים, סימן ש"ל, סעיף ב': „עובדת גלולים, אין מיילדין אותה בשבת, אפלו בדבר

שאינן בו חלול שבת". ובמשנה ברורה, שם, סק"ח כתב תוכחת מגולה וזה לשונו: "ודע, דהרופאים אפילו היותר כשרים, אינם גוהרים בזה כלל, דמעשים בכל שבת, שנוסעים כמה פרסאות לרפאות עובדי כוכבים וכותבין ושוחקין סממנים בעצמן ואין להם על מה שיסמכו, דאפילו אם נימא, שמותר לחלל שבת באיסור דרבנן משום איבה בין העו"ג, (אף דגם זה אינו ברור, ע' בפרי מגדים) איסור דאורייתא בודאי אסור לכולי עלמא ומחללי שבת גמורים הם במזיד, השם ישמרנו".

יסודות ההיתר:

א. בתנאי, שמתנה הרופא בקבלת רשיונו, כתוב שיטפל בכל חולה בכל מצב, ושאם לא ימלא תנאי זה, יוכלו להעבירו מתפקידו;

ב. אי הטפול בגוי יביא לשנאה חמורה כלפי היהודים.

באיסורי דרבנן:

החתם סופר, חלק חושן-משפט, סימן קצ"ד מסיק בדעת הרמב"ם, שדוקא ליילד בן לעבודה זרה, שזה איסור חמור — אסור, אבל לרפאות אותם דלא חמור כל כך, אין להחמיר, גם אם יש ברפואה איסור דרבנן, במקום שיש לחשוש לדרכי שלום. ועקר יסוד היתרו של החת"ס הוא משום איבה דזמנינו, שיושבים אנו בין הגויים ושאינם מקבלים התירוץ, שאנו שומרי שבת וגוהרים מלחללו. ולדעתו איבה דזמנינו גדולה ומסוכנת יותר מזמן הגמרא.

ובשו"ת דברי חיים, חלק ב', חלק אורח חיים, סימן כ"ה השיב: "הנה זה פשוט באחרונים דדבר שבות מותר... ודאי פשיטא דסוגיא נראה, דברבנן עושין משום איבה".

מסקנת המחבר:

„ולכן בודאי אפשר להתיר לרופא ישראל לחלל שבת באיסורים דרבנן עבור חולה עכו"ם".

באסורי דאורייתא:

בדברי חיים, שם, כתב, שלפי עיקר הדין, אסור לחלל שבת עבור גוי באסור תורה, „אך המנהג ברופאים שמקילים, ושמעתי שהוא מתקנות ארצות להתיר להם, אבל לא ראיתי זה בספר". ובשו"ת חת"ס, חלק יורה דעה, סימן קל"א כתב, שאם יש באיבה זאת חשש סכנת נפשות, יש להתיר אפילו מלאכה דאורייתא. ראיתו ממסכת עירובין, מ"ד ב', במשנה ובשלטי גבורים שם. ובספר טהרת המים מביא עצה לרופאים, שצריכים לטפל בחולה גוי באסורי תורה בשבת, שיחשבו בשעת הטפול, שכל כוונתם היא לא לעצם רפואת הגוי, כי אם כדי להציל עצמם שלא ייעשנו על כך, וגם להציל כלל ישראל, שלא תגיע אליהם

סכנה כלל, ואז גם אם יעשו מלאכה דאורייתא, ייחשב להם כמלאכה שאינו צריך לגופה, שאין חייבים עליה, וגם אין זה בבחינת פסיק רישא כי:

א. כל שאינו מתכוין אין ראוי לומר פסיק רישא,

ב. לא ניהא לו,

ג. אינו ברור וודאי, שיתרפא ברפואה זו.

המחבר מוכיח מאחרונים רבים את עיקר הרעיון, שאם עושה אדם דבר באונס, נחשב המעשה כמלאכה שאינו צריך לגופה.

מסקנה:

מותר להגיש עזרה רפואית לגוי ולמומר גם אם כרוך הדבר בחלול שבת דאורייתא, בתנאי שיחשוב הרופא המחשבה דלעיל. אבל כל האמור הוא רק, כשאין אפשרות, שמלאכות דאורייתא יעשו על ידי אינם בר-חיובא, אבל כשקיימת אפשרות כזאת, בודאי שמוטל חיוב, שיעשו על ידי שאינם בר-חיובא.

(שו"ת ציץ אליעזר חלק ח', סימן ט"ו, פרק ו').

באתו ענין:

בציץ אליעזר חלק ט', סימן י"ז, פרק א' — מובא מכתבו של האדמו"ר מקלויזנבורג, שבו הוא מסכים לדינא, שמותר לחלל שבת עבור גוי גם באיסור דאורייתא בגלל איבה וגזירות על כלל ישראל וכותב שהינו דין גמור, ומוסיף, שתקנת הארצות היתה שלא יקחו שכר עבור הרפוי, "דמלבד דאיכא בזה שכר שבת, כוונתם היתה שעי"ז יהא מלאכה שאינו צריך לגופה". ומוכיח, שאם נוטלים ממון יש בזה משום מלאכה שצריך לגופה, ולפי זה רק באופן שאין מקבלים שכר שרי".

הריטב"א והחת"ס כותבים, שצריך לזרוק את השכר לים או לתתו לצדקה, כדי שלא יהנה משכר שבת.

מקורות נוספים:

שו"ת מצפה אריה תניינא, חאו"ח סי' י'; שו"ת עבודת הגרשוני, סי' ככג; שו"ת כ"ח החדשות סי' ב'; שו"ת הרמ"ץ ח"א, חאו"ח סי' כ"א; שיורי טהרה (לרבי אברהם בן ר' נחמיה הכהן) מערכת שיי"ן אות ז'; דמשק אליעזר (לר"א פאפו) עמ' ל"ט; שם הגדולים (להחיד"א) ע' רבנו יונה; שו"ת מנחת יצחק, ח"א סי' נ"ז; הרפואה והיהדות, עמ' 84 — 86 ובהערות; התורה והמדינה, קובץ ז — ח עמ' קי"א; שמירת שבת כהלכתה, פרק מ' סעיף י"ד ובהערה מ"ב; שו"ת מנחת יצחק, ח"ג, סי' כ'; שו"ת ציץ אליעזר, ח"י, סי' כ"ה פי"ט, אות א'; שו"ת חלקת יעקב, ח"ב, סי' נ"ד; שו"ת הלל אומר, חאו"ח, סי' רי"ז; הלכה ורפואה, א', עמ' קמ"ז; תורה שבעל-פה, י"ח, תשל"ו, עמ' ס"ב.